

ŐSZ-SZÖVEGEK

HELMUT HEISSENBÜTTTEL

ELBESZÉLŐŐSZ

Egy orosz író, akit a strukturalistákhoz sorolnak, még az első világháború előtt hozzáfogott egy adott elbeszélőmondat minden lehetséges levezetésének a számbavételéhez és rendszerezéséhez. Ma kilencvenöt éves, még mindig jó erőben. Anyaga könyvtárat tölt meg, mely az összes politikai, háborús és gazdasági változásokat túlélte. Semmit sem közölt. Még mindig nem jutott túl az első mondaton.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

ARANYMOSÓŐSZ

Ahogy öregszik, agya egyre inkább mondatok szitájaként működik, hasonlóan ahhoz, amit az aranymosók a 19. században használtak. Ami az egyik szitán áthullik, a következő fenntartja, ami ezen áthullik, azt a következő és így a végtelenségig. Csak legyen elég türelem hozzá. A végén mindig kijön egy kész mondat. Élete egyre inkább kész mondatok mentén halad, mint valami kerítés mellett.

Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni.

OTTLIE WILDERMUTH ŐSZE

Ottlie Wildermuth, a népszerű és épületes elbeszélések szerzője, emellett szerkesztő az első német televíziónál, ötvenedik születés-

Helmuth Heissenbüttel ősz-szövegei az *Eichendorffs Untergang und andere Märchen* (Eichendorff pusztulása és más mesék), 1978, és a *Das Ende der Alternative* (Az alternatíva vége), 1980, elbeszélőkötetekben jelentek meg.

napjáig sehogy se tudott a végére járni, hogy valójában örömet vagy félelmet jelent számára férfival ágyba menni. A többször elkezdett és többször félbehagyott analízis sem használt. Röviddel ötvenedik születésnapja előtt találkozott Vas Henrikkel, aki köztudottan egy mesebeli személy szolgálatában állott valaha, beleszeretett s még első este ágyába engedte. Vas Henriknek, harcias nevével ellentétben, piciny kis farkincája volt, mely egészen soha meg nem is merevedett. Otilia nem félt tőle. A végtelenségig kielégítette.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

NYUGDÍJASÓSZ

Egy hatvannyolc éves nyugdíjas Leeds városban egyszer erőszakot kísérelt meg egy hetvenéves özvegyen, s emiatt bíróság elé került. Amikor a bíró felhívta figyelmét tette életveszélyes voltára, hiszen gyenge szíve miatt könnyen szívinfarktust kaphatott volna, megbánta tettét és bevallotta, hogy már megmagyarázni sem tudná ama szörnyű pillanatát a kéjvágynak.

Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni.

TÁBORNOKÓSZ 1.

Eisenhower amerikai tábornoknak öregkorában volt egy szeretője, egy angol nő, aki, ahogyan emlékirataiban most elmondja, kétszer esett kísértésbe, hogy engedjen a tábornok csábításának. A tábornok mindkét alkalommal impotensnek mutatkozott, ami korával és a hiányzó gyakorlattal lehet összefüggésben. Ő maga különben hűséges feleségével, Mamievel szembeni lelkiismeret-furdallásával magyarázta. Valami kifogást találva visszautazott az Egyesült Államokba. Ott azonban közbeszólt az államérdek, s megtiltottak neki minden további kapcsolatot az angol nővel. Jutalmul később megválasztották az Egyesült Államok elnökévé.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

TÁBORNOKÓSZ 2.

Egy másik hadsereg tábornoka egy másik háborúban, egy más korban, egy más országban, mindig magával vitetett egy csoport könnyűéletű nőt, akiktől örömmel vette, ha nem túlságosan fiatalok és

ha jó házból valók. Mivel etikai elveinek ellentmondott volna, hogy maga tegye, nyitott gatyakorcánál, különben az előírásoknak megfelelően öltözve, nekik kellett őt maszturbálniuk. Az élvezet és a megszokás mellett, egyféle ómen is volt ez a számára, a sikert és a kudarcot vélte kiolvasni belőle. Ha a siker bekövetkezett, szokása szerint felkiáltott: Még mindig egy szökőkút! Egy ilyen művellet során szélütés érte, és kórházba vivet meghalt. A rákövetkező hajnali szürkületben elvesztették a csatát, a háborút, az országot és a becsületet.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

IRODASZEXŐSZ 1.

Egy kollégám, ahogy mondani szokták, jól nőszült, példás családapa, antialkoholista, nem dohányzó, jól öltözött, lelkiismeretes, szorgalmas, szerény stb., egyszer furcsamód azt vette a fejébe, hogy tisztáb jön az irodai szexszel. Miután nem kevés fáradtsággal, s anélkül, hogy közben valami rendkívülit érzett volna, sikerült elcsábítani a titkárnőjét, az rögyvest teherbe is esett. A titkárnő követelte, váljon el s vegye el. Nehéz szívvel és nem minden bonyodalom nélkül az első feleségével, eleget tett akarátának. Nem hagyta azonban nyugodni, hogy még mindig nem látott tisztán, s még egyszer próbálkozott. A tizenharmadik próbálkozás után, immár huszonöt gyermek apjaként és röviddel nyugdíjazása előtt meglépett egy idősebb balett-táncossal.

Tulajdonképpen nem tudok erről többet mondani.

IRODASZEXŐSZ 2.

Egy másik kollégám, ahogy mondani szokták, szintén jól nőszült, példás családapa, antialkoholista, nem dohányzó, jól öltözött, lelkiismeretes, szorgalmas, szerény stb., habár egyáltalán nem érdekelte az irodai szex, mégis e jelenség kényszerű áldozatává lett. Alig közelített ugyanis titkárnőjéhez, kolléganőjéhez vagy a feletteséhez, az máris epekedve és célozgatva nevetett rá, kigombolta blúzát, szoknyáját följebb csúsztatta, sőt a fölrántott szoknya alól kilátszó változatos szabású alsóneműjében melléje ült, vagy lehúzott cipzárral és szabadon himbálódzó mellekkel szorította őt sarokba. Nem tudta, hogy ezek mintegy fogadást kötöttek. De hogy nem jártak ered-

ménnyel, egyre agresszívabbak lettek, némelyikük, alig lépett be az ajtón, villámgyorsan már le is vetkőzött. A végén odahaza is elment a kedve a szextől, a feleségétől és a gyerekeitől, vagyis a családtól, s ami manapság ritkán esik meg, kolostorba vonult.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

PSZICHOANALITIKUSÓSZ

Egy pszichoanalitikusnő és egy pszichoanalitikus egyszer oly alaposan és oly hosszadalmasan analizálták egymást, hogy teljesen átlátták egymást. De amikor már teljesen átlátták egymást, minden érdeklődésük elmúlt az iránt, amit átláttak.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

A SZERELEM ÓSZE

Egy máskülönben feltűnést nem keltő férfi, a szépművészetek szerelmese, kagyló alakú fülekkel és oldalvást nyíló orrcimpákkal, egyszer, amikor már nem is volt egészen fiatal, oly hevesen és intenzíven beszerelmesedett, hogy érzései hevében és intenzitásuknál fogva teljesen megfeledkezett szerelme tárgyáról.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

HÖLGYŐSZ

Két fiatal lány, ahelyett hogy férfiakba szerettek vagy családot alapítottak volna, mindvégig kitartottak egymás mellett, együtt éltek, és beérték egymással. Nagy a kísértés, hogy mint a mesében, mondjam: még ma is élnek, ha meg nem haltak. Ám egy napon, amikor már nem fiatal lányok, hanem idős hölgyek voltak, szabadságuk idején, mint minden évben, egy fürdőhelyen, melyet minden évben felkerestek, egy séta alkalmával, amit e fürdőhelyen minden este megtettek, röviddel naplemente előtt midőn az égbolt égővörösé színeződött, s a televízióantennák, melyek itt sem hiányoztak, feketén kimagaslottak a háztetőkön, az egyik idős hölgy a séta kellos közepén hirtelen megállt és azt mondta: Most már elegendem van. — Megfordult, elment, elutazott és soha többé nem tért vissza.

Tulajdonképpen nem tudok erről többet mondani.

EMLÉKMŰŐSZ

Volt egyszer egy férfi, aki séta közben egy letört ágat talált, felvette és egyik lábával előrelépve, kardként ferdén a levegőbe tartotta. Az árnyékkép, amit eközben vetett, szoborra emlékeztetett. Változtatott helyzetén, majd a legkülönbözőbb pózokkal kísérletezett, minden alkalommal egy-egy szobrot állított fel. Mondhatnánk, hogy árnyékként, amit a magasan álló júniusi nap vetett, az emlékművek grammatikáját és mondatánát gyakorolta, az emlékművekét, amelyek különben a valóságban rég értelmüket veszítették.

Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni.

PÜNKÖSDIÖKÖRŐSZ

Egyszer egy idősebb, erős, hatalmas, szép püNKÖSDI ÖKÖR, telt, érzéki, nedvdús, rózsaszínű ajkai között egy százszorszéppel egy mező közepén állt a napsütésben és nevetett.

Többet erről tulajdonképpen egyáltalán nem tudok mondani.

PROFESSZOR HANS MAYER ŐSZ

Hans Mayer professzor öregkorára, akár a közvéleménnyel szembeni felelősségtudatból, akár a számára is rövidülő élet miatti félelemből, néha annyi kötelezettséget vállalt magára, oly szoros időháttárokkal, hogy egyik terminustól a másik terminusig üldöztetve, magát se tudta már követni. Eddig még mindig utolérte magát. Egy reggel talán majd egy csodaszép ágyban ébred, szülővárosa csodálatos, előkelő régi szállodájában, magát elveszítve. Boldog lesz?

Többet erről tulajdonképpen nem kívánok mondani.

WALTER BENJAMIN ŐSZ

Walter Benjamin író életét, mivel egyszerre volt zsidó, kommunista és értelmiségi, mindinkább megnehezítette a kor, mígnem Adolf Hitler hordái elől menekülve eldobta magától az életét. Eldobta ő magától az életet? Nem merült ő el teljesen már jóval korábban, amikor még, ahogy mondani szokták, élve az élők közt időzött, az álomban, amelyet megkísérelt elbeszélni, s amely őt többé szabadon nem bocsájtotta.

Tulajdonképpen egyáltalán nem kívánok erről többet mondani.

KÖNYVKERESKEDŐÖSZ

Egy idősebb könyvkereskedő olvasott egyszer egy könyvet, amelyben egy idősebb könyvkereskedő egy könyvet olvasott, amelyben egy idősebb könyvkereskedő egy idősebb könyvkereskedőnek csókot adott. Oh, mondta a könyvkereskedő és felsóhajtott: mit tegyek a gondolataimmal, mit gondolnak, velük mi legyen? Csak sírhatok és nevethek egyszerre, s válladra hajthatom a fejem.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

NYELVÉSZÖSZ

Összetalálkozott egyszer, már idősebb korában két amerikai nyelvész és egy beszédaktust hajtottak végre. Amihez tulajdonképpen nem is nagyon lenne mit hozzáfűzni, hiszen senki sem tudja, nem egyszerűen az időjárásról beszélgettek-e a nyelvészek, vagy ezúttal sikerült nekik a világtörténelem menetét, ahogyan Hans Wollschläger kifejezte, egy mondatra redukálni: Karcsika korcsolyázik.

UWE HERMS ÖSZ

Uwe Herms, a költő, akinek, miként más költőknek, alkotás közben olykor sikerült eltávolodnia környezetétől, egyszer egy nyilvános rendezvényen, miközben beszélt, olyannyira megfélekedett arról, hol van, hogy mindenestül eltűnt az elképedt, megzavarodott és elszörnyedt hallgatóság szeme elől. Máig se tudni, hol maradt.

Tulajdonképpen semmit sem tudok ehhez hozzáfűzni.

KÖLTŐÖSZ

Egy már nem egészen fiatal költő, aki, hogy családja megélhetését biztosítsa, tisztviselőmunkát végzett, az általánossá vált intrikák fölötti érdektelensége következtében, vagy mert naivitásában e téren túltett a többiekén, egyre magasabbra emelkedett, mígnem napi időbeosztása már csak a két titkárnője által ellenőrzött határidőnaptár segítségével lett áttekinthetővé. Önmagában nincs ebben semmi szokatlan. A meglepő az volt, hogy végül már verseit is csak a határidőnaptárhoz igazodva tudta írni.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

HALÁLOSÁGYÓSZ

Volt egyszer egy férfi, aki bénán várta ágyában a halált. Csak egy kívánsága volt: még egyszer kipillanthasson az ablakon. Az asszony, akivel hosszú és kíméletlen házasetet élt, nem teljesítette kívánságát. Ám egy barátja, mindkettőjük bizalmasa, még ha inkább az asszonyé is, mint a férfié, egyszer, hogy látogatóba jött, hallotta őt panaszkodni, mire kiemelte az ágyból és az ablakhoz vitte. Semmi más látnivaló nem volt ott, mint a ködös csupasz novemberi városkép. A férfi mélyet lélegzett és meghalt. Az asszony, aki időközben mögéjük állt, meg se moccant.

Végül is megtörtént mindez?

HONVÁGYÓSZ

Gyerekként otthon után volt honvágyuk. Később idegenbe kíváncsoktunk, megszoktuk a szokatlant, és úgy véltük, a különbségek megszűnnek a megszokásban. Otthont alapítottuk, hogy bizonyítsuk, megszűntek a különbségek. Most azonban, hogy idősebbek lettek, azt veszik észre, hogy mindez semmit sem használt, és a honvágy, amit gyerekként éreztünk, visszatér. Egy kielégíthetetlen honvágy az idegenné vált világban, amit azonban maguk rendeztek be ilyennek, a kifejeződése annak, hogy a küszöböt átlépték már, és minden afelé mutat, ahova nincs megérkezés.

Tulajdonképpen soha másról nincs szó.

AZ ÓSZ ÓSZE

Élete téves döntések láncolatából állott, tulajdonképpen többet erről nincs is mit mondani, legyen, hogy rajta kívül senki nem vette ezt észre, és lehet, hogy egy magasabb szempontból nézve minden döntés téves döntés.

TELE CONTROL ÓSZ 1979. 5. 2.

Ez a hozzájárulás tisztázott valamit. A hatvanas évek parlamenten kívüli oppozíciója, ahogyan hírül adták, megkezdte menetelését az intézményeken át, s részben el is érte már célját. Azokról a fiatal tanárokról van szó, akik ifjúkoruk ignoranciájában tiltakozó meneteléseken ítélték el a szabadság amerikai védelmezőit Vietnám-

ban, most pedig a demokratikus varázssapkát a fejükbe csapva szélsőbalos gimnáziumi rendes tanárként átadhatják baloldali érzületüket az elkövetkező nemzedékeknek. Erről még sokat lehetne beszélni.

MENETELÉS AZ INTÉZMÉNYEKEN ÁT ŐSZ

Nem egy szélsőbaloldali, ahogyan az újságban állt, hanem valaki, aki már sok párthoz és csoporthoz tartozott, több fronton dezertált, volt az, aki a hosszú menetelés során az intézményeken át súlyos alkoholistává lett, már csak az Internacionálé eléneklése ébresztheti fel mámorából. Erről még sokat lehetne beszélni.

BOKASSZAŐSZ

Bokasszának, a korábbi gyarmattartó hatalom által gazdasági érdekekből támogatott közép-afrikai uralkodónak, aki a gyarmattartó hatalom segítségével és példaképét, Napóleont követve császárrá koronáztatta magát, ahogyan most tudni vélik, az volt a szokása, hogy ellenségeit és tábornokait felhizlalja, levágja, majd miután az óriási hűtőházakban jó porhanyósak lettek, elfogyassza őket. Ahogyan egy az országban letelepedett katolikus lelkészt biztosította róla, rituális okokból cselekedett így. A valamikori gyarmattartó birodalom államfője is kapott egyszer kóstolót. Erről még sokat lehetne beszélni.

MOZIŐSZ

Az Egyesült Államok mozijaiban vetítenek olyan filmeket, amelyek egy ember meggyilkolását mutatják be. Egy New York-i bűnügyi tisztviselő nyilatkozata szerint New Yorkban, New Orleansban, Miami-ben és Los Angelesben nyolc ilyen film lenne forgalomban, de csak egy mutat be igazi gyilkosságot. A szalagon egy fiatal lány látszik, amint egy, majd több férfi szeretkezik vele. — Váratlanul, így a tisztviselő, előránt az egyik férfi egy hosszú kést, és többször beledöfi. Az egész vérmámorra fokozódik. Végül levágja a fejét. — Nyomatéku-l a rendőr egy pornófilm rendezőjét idézi, aki a nyomozás során kijelentette, ő tud róla, hogy valószínűtlenül magas összeget kínáltak fel egy helyes lányért, akit a kamerák előtt kellett volna megölni. Erről még sokat lehetne beszélni.

AZ ÉNEKLŐ EMBERSZABÁSÚ MAJMOK ÓSZE

A gibbonok emberszabású majmok, melyeknek Délkelet-Ázsia esőerdőiben kilenc különböző fajuk ismeretes, s a bálnák mellett az egyetlen nem emberi emlősállatok, melyek énekelni tudnak. Énekük különböző, percenként, kettőtől öt zenei tétel szabályos sorából áll. Naponta kétszer tartanak énekórát. Először napfelkelte előtt, még a fákon, ahol alszanak. Mindenekelőtt a hím énekel. Az első reggelit a reggeli ének követi, amikor, néhány percet várva, a nőstény is csatlakozik, először elénekelnek együtt néhány tételt, majd hosszan kitartott kiáltást hallat. Amíg ez tart, a hím csendben van. A gibbonok fogságban is énekelnek. Ahol az állatkert egy nagyváros központjában van, ott a reggeli órákban szépen csengő gibbonhangok keverednek a megélenkülő forgalom kaotikus zörejeivel. Erről még sokat lehetne beszélni.

DANYI Magdolna fordításai

TÖRTÉNETEINK ÓSZE

Mindannyiunknak megvannak a magunk történetei. Mondhatnánk, mindannyian rendelkezünk egy történet-készlettel, amelyekben megkíséreljük magunkat, életünket, világunkat mások számára kifejezni, amelyekkel kommunikálunk. Gondolkodásmódunk velejárója ez, s ugyanakkor a világon való *belül*-létünket jelenti, ez teszi lehetővé számunkra, hogy otthon érezzük magunkat a világunkban, még ha olykor rosszul is éreznénk magunkat benne. Elejét, végét tartalmazó történeteinkben, nyelvi rendszerünk normatíváinak kiszolgáltatva, meséljük, mondjuk a „mondhatót”. A történetek lényegi ambivalenciájának, többértelműségének, a párhuzamosságok egyidejűségének a *megidézése* helyett nyelvi tudatunk az elbeszélés hierarchikus rendjét követi. Történeteink változnak, módosulnak, különböző szituációkban különbözőképpen nyerhetnek vagy veszíthetnek aktualitásukból, feltöltődnek és kiürülnek — mindez nem kérdőjelezi meg a bennük kifejeződő nyelvi szabályszerűségek érvényességét, a hierarchikusan fölépülő történetben látásunk megideologizáltságát.

Heissenbüttel Wittgenstein-parafrázisát *parafrázálva*: „A történetek, melyekben élek, jelentik a világot, amelyben élek.”

Miközben *megtanultunk* beszélni, mi nemcsak szavakat s a történelem folyamán hozzájuk rendelődött jelentésüket tanultuk meg, hanem mon-

dattani szerepüket is, majd magának a *beszédnek* a „mondattanát”, a *nyelvi leképzés* általános irányvonalait. Ami e „mondattannak”, ami ez irányvonalaknak ellentmond, az szervezetlennek, agrammatikusnak minősül, s mint ilyen — kommunikációra képtelennek.

Wahrhol kamerája radikális kísérlet a történesek ez előre megszabott „mondattanának” a leépítésére. A történet hierarchikus rendje helyett a történesek egymásmellettségét és egyenrangúságát állítja — nem függetlenül a korszerű természettudományok felismeréseitől (1. Mészöly Miklós tanulmányát *A tágasság iskolája* kötetben). Wahrhol kísérlete, kissé kiélezve, azt mutatja meg, hogy miközben megtanultunk kommunikálni, elfelejtettünk *látni*.

Heissenbüttel nyelv- és irodalomszemlélete nem módszerében, hanem problémalátásában találkozik Wahrholéval. Világunk megragadására, kifejezésére szolgáló nyelvi eszközeink fölélünk nőttek — fejtegeti elméleti írásaiban. Nyelvi sémákhoz vagyunk kötve, nem azt mondjuk, amit érzékelünk, hanem azt, ami nyelvrendszerünkben az adott tárgyra vonatkozóan felraktározódott. S a történetírás „nehézségére” vonatkoztatva: „Vakokká lettünk. Elbizonytalanodtunk azt illetően, hogy az elbeszélő történeésben, mi lehet számunkra a példaszereü.” Ennek a bizonytalanságnak a tudomásulvétele, s elég komolyan vétele azonban Heissenbüttel szerint már egy lépés az ismeretlenbe, mert lehetővé teszi számunkra, hogy *kilépünk* az elbeszélő történetből. Nem a „mindentudó” elbeszélő pozíció „felmelegítéséről” van szó; bizonytalanságunk a példaszereü felismerhetőségét illetően nem szűnt meg ezáltal. A kilépés, a kívülkerülés előfeltétel, hogy a megtanult nyelvtől, a nyelvi leképzés normatíváitól való abszolút függőségünket a tudatosításban felfüggeszszük, s a *nyelvi rekapituláció* útján az irodalmi beszéd visszaszerezhesse a *megismerés* képességét.

Hogyan értsük Heissenbüttel történeteiben a nyelvi rekapitulációt? Egy *meta-nyelvről* lenne itt szó, amely világmegnevezésünk értelem-nélküliségét strukturálja újra, miközben a nyelvi megkettőződöttségben a maga feloldatlanságában tárgyasodik világfelfogásunk minősége, az az állapot, amelyben létezzünk?

Rövid-történeteiben Heissenbüttel különböző elbeszélés-modelleket alkalmaz: az anekdota, a vicc, a fiktív életrajz, létállapotok pillanatfelvételei, fiktív újsághír, kommentár, vagy épp a természettudományos írásokból vett s kommentált idézetek forma-megoldásai váltakoznak. Fiktív életrajzot, fiktív újsághírt mondtam, holott Heissenbüttel irodalomszemléletében nincs jelentősége annak, hogy valami fikcióként vagy empirikusan adottként/igazolhatóként tudatosul. Minden szabadságot engedélyez magának, hogy az ún. valóságossal játékot űzzön, minthogy, amennyiben a Wittgenstein-parafrazis igazságértékét nem vonjuk kétségbe, egyik, még a legképtelenebbül ható történet sem nélkülözheti a világunk megnevezé-

sére irányuló nyelvi tudat „valóság-készletét”. Heissenbüttel irodalomszemléletén s az általa kifejezett létkritikáján belül maradvá alig van értelme kérdeznünk, hogy pl. a *Bokasszaósz*, a *Moziósz* társadalomkritikájának a valóságalapja, vagy a *Naxalitákósz* társadalomkritikájának a valóságalapja minőségileg, az igazsághitelét illetően különbözik-e egymástól. A fikció és az empirikusan adott felcserélhetősége Heissenbüttel következetesen végiggondolt nyelvi széksiséből következik. Minden lehetséges, ami gondolható, mondható, s mindaz, ami mondható, a nyelvben eleve adott, a nyelven keresztül meghatározott. A legönkényesebb játékoság sem változtat a tényen: a nyelv materialitásának a tényén, ami alatt nem egyszerűen a jelentések rögzítettségét kell értenünk, hanem a jelentések történelmi „raktárkészletét” a nyelvben.

Heissenbüttel nyelvjátékai sohasem formai természetűek: a szójelen-téssel, a nyelvhasználatban konvencióként hozzárendelt tartalmakkal manipulál, s amit eközben feltár, az a nyelv jelentéseket abszorbeáló szervezete, mi szinte lehetetlenné teszi, hogy valamit is mondani lehessen. Erre is utalnak a szövegek végén — kommentárként — ismétlődő mondatváltozatok, *A szellem fenomenológiájá*-ból vett Hegel-mondat parafrázisai, melyekkel kapcsolatban csak kérdezhetjük, hogy az „Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni” s az „Erről még sokat lehetne beszélni” mondatváltozatok valóban két különböző állítást jelentenek-e, hiszen a *beszélni* s a „*valamit mondani*” kifejezések Heissenbüttel szótárában lényegileg különböző nyelvhasználatra utalnak. „Mondani valamit” azt a kreatíven szubjektív nyelvhasználatot jelentené, amelyre nyelvrendszerünk természetéből következően *közvetlenül* aligha van módunk. Ehelyett beszéd közben nem teszünk mást, mint *idézzük* az emlékezetben rögzített tartalmakat. Amire lehetőségünk van, az ezeknek a tartalmaknak az önkényes, azaz szubjektív *montázsa*. A „mondani valamit” tehát a nyelvi tartalmaknak a montázsban való átrendezésében valósulhat meg, ahogyan azt pl. a *Naxalitákósz*, a *Tele Controlósz 1979. 5. 2., Menetelés az intézményeken át ósz* példázhatják.

Nem kétséges, hogy Heissenbüttel nyelvszemléletének kisarkítása, egyfajta nyelvi anarchiához vezetne, hiszen az *egyéni* nyelvhasználat *közvetlen* lehetőségét eszerint, végül is, a jelölő és a jelölt kapcsolatának önkényessége, a megadott jelentések „raktárkészletének” a „felrobbantása” jelentené.

Heissenbüttel nem ezt az utat követi rövid-történeteiben. Módszerében nemcsak hogy nem tagadja meg a történetiséget, mint a gondolkodásunkat modell-értékűen jellemző világot leképező elvet, hanem *kész elemeket, nyelvi s történet kliséket montázsolva egybe* ad absurdum érvényesíti az elbeszélés célratörő linearitását, mi által a befogadásban történeteinek megállíthatósága és visszafordíthatósága következik be.

Az *ósz*-szövegekben érvényesített rendezelvek a szövegek formai változatossága ellenére is viszonylag könnyen áttekinthetők. Ami mind e szó-

vegek felépítésében közös mozzanat, az az elbeszélő *külső* perspektívája, s bármennyire közhelyszerűen hangzik is, az olvasó bevonása a történetmondásba. Az olvasói elvárások nyelvi sémáit feltételezve az elbeszélő a maga cinkosává tesz meg bennünket. Követjük az elbeszélést, mert a nyelvi elemekhez rendelt tartalmak nem egyszerűen ismertek számunkra, hanem jórészt motorizálódtak is bennünk. E motorizálódott tartalmak azonban a szövegekben a megszokottól eltérő kondícióba kerülnek. Kézenfekvő példa erre a nyelvhasználatban megmerevedett, kötött szókapcsolatok visszafordítása az érzékletesben, pl. az *Uwe Herms Ősz* elbeszélésben, ahol a „környezetétől eltávolodó költő” kifejezés jelentéskonnotációjának a visszafordítására épül az elbeszélés „pointe-ja”. A figuratív jelentésében meghonosodott szóhasználat helyett az elbeszélő a kifejezés szó szerinti jelentését veszi alapul, pontosabban, az elbeszélésben átcsúsztatja a szó szerinti jelentésszintre, hogy majd a szó szerinti jelentés ad absurdum érvényesítésével közölt formálisan logikus tényállás képtelenségében a „költői eltávolodásra” mint olyanra kérdezhessen rá.

Más szövegek egy adott valóságsszituációra, létállapotra vonatkozó tudásunkra építenek, pl. *A szerelem Ősze* elbeszélés. „... oly hevesen és intenzíven beszerelmesedett, hogy érzéseit hevében és intenzitásuknál fogva teljesen megfeledezett...” — olvassuk s a szituációra vonatkozó nyelvi tudásunk így fejezné be a mondatot: „... mindenről”, vagy „... az egész világról”. Az elbeszélői megoldás („... szerelme tárgyáról”) formálisan logikus állítás, hiszen a „minden” a „szerelme tárgyát” is magába foglalja. Amit érzékelnünk adatott, az mégis egy antinómia. Antinómia, mely feloldatlan marad, melynek feloldatlannak kell maradnia, hogy a szerelemérzés metafizikájáról gondolkodhassunk. Eközben azonban a szerelemről szóló történet — észrevétlenül — a szerelemre való képtelenség történetévé módosult.

A *formális logika* érvényesítése a történetalkotásban számos elbeszélésben lesz rendezőelvvé, így a fikatív élettörténeteket felmondó *Tábornokősz 1—2*, *Irodaszexősz 1—2* elbeszélésekben, melyekben a visszajára fordított pszichoanalízis tartalmait használja fel kész elemekként.

A képtelenségek olykor viccszerű, máskor meditatív gondolati „pointe”-jeinek érzékelésében magát a történetmondás lehetetlenségét, s rajta keresztül nyelvi tudatunk sematizmusait érzékeljük. Ennek érzékelése azonban az a kreatív pillanat, amelyre ez az írásmód irányul: *rést* ütni valóságunk sablonjain, lett légyen szó érzelmi vagy gondolati tartalmakról.

Heissenbüttel írói célkitűzése az *Ősz*-szövegekben voltaképpen egy visszajáról megkísérelt szatirikus valóságfeltárás. Ellentörténeteiben a nyelvi leképzés valóság tartalmait teszi mérlegre, a valóság nyelvi „árnyképében” azonban, nem kétséges, világunk, létünk koordinátái feszülnek — úgy, ahogy felfognunk, megélnünk adatik. Nem szorul magyarázatra, hogy amikor nyelvről, nyelvi tudatról beszélünk, akkor a világban való hely-

zetünkről van szó. A nyelvében elidegenedett ember, a világban, létében elidegenedett ember. Ahogyan az *Aranymosóősz* elbeszélésben olvassuk: „A végén mindig kijön egy kész mondat. Élete egyre inkább kész mondatok mentén halad, mint valami kerítés mellett.”

DANYI Magdolna